

«ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ» ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

ΣΤΙΓΜΕΣ ΑΠΟ ΤΗ «ΛΑΜΠΡΗ» ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΟΥ ΚΟΡΜΟΥ

Στο προηγούμενο τεύχος είχαμε ένα κείμενο που ασχολούνταν με τη διαχείριση των μεταναστών και ειδικότερα με το αλισβερίσι του κράτους με αυτό που τα μήντια, κι όχι μόνο, αρέσκονται να ονομάζουν «τοπικές κοινωνίες», για την κατανομή των κονδυλίων που συνοδεύουν αυτή τη διαχείριση. Η αλήθεια είναι ότι εάν ανατρέξουμε στην ελληνική ιστορία, θα δούμε ότι ήταν αυτό ακριβώς το αλισβερίσι με το οποίο έβρισκε τους συμμάχους του το ελληνικό κράτος· ήταν το υλικότατο υπόβαθρο στο χτίσιμο του εθνικού κορμού. Παρακάτω, θα εστιάσουμε σε μια τέτοια ιστορία: το φτιάξιμο αυτών των «τοπικών κοινωνιών» ως βασικό στοιχείο για την ανασυγκρότηση του εθνικού κορμού τον καιρό του εμφυλίου.

Ο «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΟΣΜΟΣ», Ο ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ ΑΝΑΣΧΕΣΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΠΟΤΟΚΑ ΤΟΥ

Στο τέλος του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου η διεθνής κατάσταση είχε περίπου ως εξής: ο φασισμός «είχε ηττηθεί». Η πρόσκαιρη ρητορική του διαχωρισμού σε κακά «φασιστικά» και σε καλά «αντιφασιστικά» κράτη παραχωρούσε γοργά τη θέση της στην παλιά θεωρία της ανάσχεσης, όπως την επικαιροποιούσε ο κος Σπάικμαν:

για να παραμείνουν οι ΗΠΑ παγκόσμια ηγεμονική δύναμη, θα έπρεπε ο «εσωτερικός δακτύλιος» -η ζώνη που ξεκινάει από τη Μεσόγειο, περνάει από τον Ινδικό Ωκεανό και καταλήγει στον Ειρηνικό και την Ιαπωνία- να μετατραπεί σε «δακτύλιο ανάσχεσης» που να εμποδίζει την έξοδο της οποιασδήποτε ευρασιατικής δύναμης (βλέπε Σοβιετική Ένωση και πιθανόν Κίνα) στους ωκεανούς.¹

Η αποτροπή της Σοβιετικής Ένωσης από το να διευρύνει τη σφαίρα επιρροής της σήμαινε καταρχάς ότι διάφορα κράτη που συνόρευαν με το κομμουνιστικό μπλοκ -με πρώτη και καλύτερη τη ναζιστική Γερμανία- έπρεπε να ανασυσταθούν μέσα από τα ερείπια του πολέμου για να γίνουν ανάχωμα απέναντι στον «νέο» εχθρό. Για τη Γερμανία ειδικά, έπρεπε αυτό να γίνει με την ταυτόχρονη εξασφάλιση ότι η υπέρμετρη παραγωγικότητά της δεν θα συνοδευόταν πάλι με προσπάθειες εδαφικής επέκτασης. Σε αυτόν τον «δακτύλιο ανάσχεσης» σημαντικότερο ρόλο έπαιζαν επίσης η Τουρκία και η Ελλάδα, καθώς διασφάλιζαν ότι η έξοδος του ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο (και άρα στους ωκεανούς) θα παρέμενε ελεγχόμενη.²

Οι διεργασίες ήταν εντονότερες. Ήδη το 1944 έλαβε χώρα η συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς με τη συμμετοχή σχεδόν όλων των συμμαχικών κρατών-υπηκόων του 2ου Π.Π. Παρ' όλο που έχει περάσει στην ιστορία ως διάσκεψη για τη Νομισματική Ισοτιμία, στην πραγματικότητα επρόκειτο για μια άκρως (γεω)πολιτική συμφωνία. Ουσιαστικά, τα συμμετέχοντα κράτη σχημάτιζαν αυτόν τον δακτύλιο γύρω από τη Σοβιετική Ένωση και τους συμμάχους της. Η συμφωνία ρύθμιζε τους διακρατικούς εμπορικούς ανταγωνισμούς και προωθούσε την οικονομική ανάπτυξή τους, καθώς ο εμπορικός πόλεμος μεταξύ τους θα ελαχιστοποιούνταν με την ισοτιμία των νομισμάτων και τη μη ύπαρξη δασμών. Επίσης, οι πιο αδύναμες οικονομίες θα στηρίζονταν μέσω δανεισμού από το νεοϊδρυθέν Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Και αυτό ήταν μόνο η αρχή.

Στα χρόνια μεταξύ του 1944 και του 1950, νέοι θεσμοί και ιδέες ανακαλύφθηκαν για να οργανώσουν αυτόν τον δακτύλιο και στρατιωτικά εκτός από οικονομικά. Το «Δόγμα Τρούμαν», δηλαδή η δημόσια δέσμευση ότι οι ΗΠΑ στο εξής θα παρεμβαίνουν οικονομικά και στρατιωτικά εκτός των συνόρων τους προκειμένου να αποτρέψουν τη Σοβιετική επιρροή, διατυπώθηκε το 1947. Το υποστηρικτικό «σχέδιο Μάρσαλ», δηλαδή η αθρόα αμερικανική χρηματοδότηση των κατεστραμμένων ευρωπαϊκών οικονομιών, από την Ελλάδα μέχρι τη Γαλλία και τη Γερμανία, κανονίστηκε και μπήκε σε εφαρμογή από το 1948. Η «Βορειοατλαντική Συνθήκη», δηλαδή η ιδρυτική συνθήκη του NATO, υπογράφηκε το 1949 και μπήκε σε εφαρμογή το 1950, όταν ακόμη και το ελληνικό κράτος έστειλε τον στρατό του για να βοηθήσει τον «ελεύθερο κόσμο» στην Κορέα.³

Η αθρόα, λοιπόν, ροή αμερικανικού χρήματος εξασφάλιζε ότι η (Δυτική) Γερμανία θα γινόταν πάλι σύντομα ένα μεγάλο βιομηχανικό κράτος· η εμπορική «ενοποίηση» της (Δυτικής) Ευρώπης προσέφερε μια διευρυμένη αγορά για τα γερμανικά βιομηχανικά προϊόντα· ταυτόχρονα τα κράτη του ευρωπαϊκού Νότου γίνονταν εξαγωγείς φτηνής εργατικής δύναμης που προοριζόταν για τα γερμανικά εργοστάσια. Το ίδιο ίσχυε, βέβαια, και για την αμερικανική βιομηχανία (κυρίως την πολεμική βιομηχανία που ανέλαβε να εξοπλίσει τα σύμμαχα κράτη).

Κι ενώ αυτή ήταν η διεθνής κατάσταση, στην κοιλότητα του πολιτισμού τα πράγματα είχαν ως εξής: το ελληνικό κράτος είχε επεκτείνει την επικράτειά του με την προσάρτηση των Δωδεκανήσων. Ταυτόχρονα, είχε καταστραφεί το σύνολο σχεδόν των υποδομών του και, το κυριότερο, εντός του διεξαγόταν ένας αιματηρός εμφύλιος. Κοινώς, απείχε πόρρω από αυτό που θα ονομάζαμε λειτουργικό κράτος. Για να μπορέσει να ανασυσταθεί, χρειαζόταν βοήθεια για την επανεκκίνηση της οικονομίας του, αλλά κυρίως χρειαζόταν να εξασφαλιστεί η πάταξη του εσωτερικού εχθρού. Αυτά ήταν τόσο ζητούμενα για τις ΗΠΑ, όσο και αναγκαία για το ελληνικό κράτος. Σε αυτήν ακριβώς την ταύτιση των συμφερόντων βασίστηκε η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας.

Μετά τη λήξη του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, κι ενώ ο εμφύλιος εξελισσόταν σε full scale πόλεμο, άρχισε να ρέει η αμερικανική βοήθεια σε χρήμα, σε τεχνική γνώση και σε οργάνωση. Η Ελλάδα άρχισε να ανασυγκροτεί με αργά βήματα τις υποδομές της και την οικονομία της. Η ανασυγκρότηση δεν ήταν

ένα απλό τεχνικό ζήτημα, αντιθέτως ήταν πολύπλοκη και άκρως πολιτική. Ήταν μια διαδικασία που θεμελιώνει εκ νέου την κυριαρχία των αφεντικών και κυρίως έχτιζε τον τόσο αναγκαίο εθνικό κορμό. Είναι ηλίθιο φαινότερο ότι, εν μέσω εμφυλιοπολεμικής συνθήκης, ανασυγκρότηση βασιζόμενη στην ευρεία κοινωνική συναίνεση δεν υπήρχε καν ως έννοια. Ο εθνικός κορμός έπρεπε να συγκροτηθεί με βασικά χαρακτηριστικά την εθνοκροσύνη και τον αντικομμουνισμό, αλλά κυρίως να είναι το αποτέλεσμα ενός διαχωρισμού τεράστιας κλίμακας. Το κράτος έψαχνε τους συμμάχους του κι απομόνωνε τους εχθρούς του. Το έκανε μοιράζοντας από τη μια χρήμα και προνόμια σε όσους έβλεπαν θετικά τη συμπόρευσή τους με αυτό, και από την άλλη σφαίρες και βία σε όσους και όσες δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν έναν τέτοιο δρόμο.

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΣΠΙΤΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΚΟΡΜΟ

Ένα από τα πρώτα πεδία αυτής της συγκρότησης ήταν η στεγαστική ανοικοδόμηση. Ήταν μια άμεση ανάγκη, μιας και, κατά τη διάρκεια του πολέμου και της Κατοχής «3.700 πόλεις και αγροτικοί οικισμοί είχαν καταστραφεί σχεδόν ολοκληρωτικά από βομβαρδισμούς και πυρπολήσεις αφήνοντας το 18% του πληθυσμού χωρίς στέγη».⁴

Το μεγαλύτερο κομμάτι αυτού του 18% ήταν άνθρωποι που είχαν εκτοπιστεί από τα χωριά και τις κωμοπόλεις από τον εθνικό στρατό και τα Τάγματα Ασφαλείας, προκειμένου να αποτραπεί η τροφοδοσία ή η παροχή κάθε είδους βοήθειας προς τα αντίδικα σώματα. Οι εκτοπισμένοι αποκαλούνταν «συμμοριόπληκτοι», κάτι που υπονοούσε ότι για τα όποια δεινά τους ευθύνονταν οι «ληηροσυμμορίτες». Κατά τη διάρκεια της κρατικής «φιλοξενίας» τους σε στρατόπεδα, επιταγμένα ξενοδοχεία κι άλλα «ευαγή ιδρύματα», πολλά από τα σπίτια τους όντως βομβαρδίστηκαν κι άλλα απλά ερείπωσαν χωρίς καμιά συντήρηση.

Το τιτάνιο project της ανοικοδόμησης εξελίχθηκε έως το 1950, βασιζόμενο αρχικά στη βοήθεια της UNRRA (Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών) και, από την έναρξη του Σχεδίου Μάρσαλ και μετά, στην αμερικανική βοήθεια.

«πάνω από 142.000 οικογένειες βοηθήθηκαν στο να αποκτήσουν δική τους στέγη». [...] Μέσω της αμερικανικής βοήθειας, καλύφθηκαν σχεδόν τα ¾ των συνολικών αναγκών ανοικοδόμησης κατοικιών σε περισσότερα από 1.300 χωριά, φτάνοντας στο σημείο να απορ-

ροφήσουν πάνω από το 35% -το μεγαλύτερο ποσοστό, αν εξαιρέσουμε τις στρατιωτικές δαπάνες- της συνολικής αμερικανικής βοήθειας για την Ελλάδα...⁵

Οι «συμμοριόπληκτοι» αναλάμβαναν, με χρηματική και τεχνική υποστήριξη, να χτίσουν ή να επιδιορθώσουν μόνοι τους το σπίτι τους. Η διαδικασία αυτή, που ονομάστηκε «αυτοστέγαση», είχε και ιδεολογικές απολήξεις. Σε άμεση αντιπαράθεση με την παροχή τελειωμένων κατοικιών που ίσχυε στα κράτη του «παραπετάσματος», οι «ευεργετηθέντες» άστεγοι θα εμπέδωναν την ταύτιση της ελευθερίας και της ασφάλειας με την ατομική ιδιοκτησία. Πέραν, βέβαια, αυτών των ιδεολογικών πειραμάτων με αμφίβουλα αποτελέσματα, η διαδικασία είχε και πολύ πιο υλικά διακυβεύματα:

[...] η αυτοστέγαση των «συμμοριόπληκτων» ήταν ένας αποτελεσματικότερος μηχανισμός ελέγχου και αποκλεισμού των «αντιφρονούντων» από τη βασική κοινωνική παροχή, τη «βασική πηγή εισοδήματος των καιρών [...] την ξένη «βοήθεια». Η «ελευθερία» της συνοδεύονταν από ένα ολόκληρο δίκτυο προσώπων στα οποία δόθηκε η εξουσία να παραχωρούν τη βοήθεια και να παρακολουθούν τα στάδια πρόοδου των υπό ανέγερση οικοδομών. [...] Ξεκινώντας από τα θεμέλια, υλικά και χρηματικά ποσά χορηγούνταν σε δόσεις [...] που εγκρίνονταν με υπογραφή των αρμόδιων μηχανικών του Υπουργείου. Οι νομάρχες, οι πρόεδροι των χωριών, οι ιερείς, οι δάσκαλοι και άλλοι προύχοντες σχημάτιζαν επιπλέον υποεπιτροπές ελέγχου για κάθε κοινότητα, ώστε να διασφαλίσουν το ότι οι «επαναπατριζόμενοι» «συμμοριόπληκτοι» δεν θα εξαπατούσαν το κράτος.⁶

Προφανώς, εν μέσω εμφυλίου, το «δίκτυο προσώπων» που ξεκινούσε από το Υπουργείο και έφτανε στους «προύχοντες» του κάθε ερειπωμένου οικισμού, χιζόταν όπου μπορούσε να φτάσει η ένοπλη ισχύς του κράτους και η δουλειά του δεν περιοριζόταν στην επιτήρηση των γιαπιών. Όπως μας πληροφορεί η ιστορικός Βασιλική Λάζου, «μια από τις πρώτες ενέργειες της Εθνοφυλακής όταν έφτανε σε κάθε περιοχή...» ήταν να αντικαθιστά «τα κοινωνικά συμβούλια της περιόδου της Κατοχής [...] με άλλα που αποτελούνταν από άτομα “εθνικόφρονων φρονιμάτων”»:

Οι κοινοτάρχες ορίζονταν πρόεδροι των επιτροπών διανομών σε τοπικό επίπεδο, [...] γενικότερα παρείχαν εγγυήσεις προκειμένου κάποιος να χαρακτηριστεί ως «συμμοριόπληκτος». [...] Με πρόσχημα και νομιμοποιητικό υπόβαθρο την αντικομμουνιστική τους δραστηριότητα, δημιουργούσαν ένα κυρίαρχο τοπικό σύστημα εξουσίας το οποίο είχε και σημαντικές οικονομικές λειτουργίες. [...] μπορούσαν όχι μόνο να ιδιοποιηθούν τις περιουσίες των πολιτικών τους αντιπάλων αλλά και να διαχειριστούν τις κρατικές οικονομικές λειτουργίες στο πεδίο δράσης τους.⁷

Εν ολίγοις, σε καιρούς που η κυριαρχία της αστικής τάξης και του κράτους ήταν διακύβευμα, η τροφή, η στέγαση, η εργασία, η ίδια η επιβίωση μεγάλου κομματιού του πληθυσμού, περνούσαν μέσα από έναν μηχανισμό ξεδιαλέγματος και ταξινόμη-

σης σε «εθνικόφρονες» και «αντιφρονούντες». Έναν μηχανισμό που εκκινούσε από τα πιο υψηλά κυβερνητικά πόστα και κατέληγε στις τοπικές ιεραρχίες του τελευταίου λασποχωριού. Εκεί, σε αυτά τα «τοπικά συστήματα εξουσίας», γινόταν το τελικό ξεκαθάρισμα για το ποιος θα επιβιώσει και με ποιους όρους. Ποιοι θα είναι οι «εθνικόφρονες» που θα χτίσουν σπίτια, θα παίρνουν τσάμπα φαγητό, θα πάρουν το χωράφι του γείτονα «κομμουνιστή», θα γίνουν μικροαφεντικά και πάει λέγοντας, και ποιοι θα πεθάνουν ή θα αναγκαστούν να ζήσουν εξαρτώμενοι από τη βούλα του παπά, του κοινοτάρχη, του κάθε «παράγοντα της τοπικής εξουσίας» για την επιβίωσή τους: δουλεύοντας ως εργάτες στα παλιά και νεοαποκτηθέντα χωράφια των συγχωριανών τους και σε ό,τι σκατοδουλειά τους επιφύλασσε η ανασυγκροτούμενη ελληνική οικονομία.

ΟΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ, ΕΧΕΙ ΠΑΡΑΛΙΕΣ

Κι ενώ οι «τοπικές κοινωνίες», αυτές οι άκρως ταξικές κατά τύπους συγκροτήσεις του εθνικού κορμού, έπαιρναν σάρκα και μορφή μέσα στον πάταγο του εμφυλίου, ταυτόχρονα το ελληνικό κράτος φρόντιζε και τα άλλα αναγκαία πεδία για την ύπαρξή του. Η ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας ξεκίνησε με την περιφέρη «αναγέννηση» της εμπορικής ναυτιλίας, δηλαδή την απόκτηση των 100 Liberty από το αμερικανικό κράτος, με χαμηλότοκα δάνεια από τις αμερικανικές τράπεζες στα οποία εγγυητής μπήκε το ελληνικό δημόσιο. Εφόσον λοιπόν ο ανθός της ελληνικής αστικής τάξης -οι εφοπλιστές- εξασφαλίστηκε, οι ιθύνοντες άνοιξαν έναν διάλογο για το αν, στη συνέχεια, η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας έπρεπε να βασιστεί στη βαριά βιομηχανία ή σε άλλες μορφές όπως η γεωργία, η ελαφριά βιομηχανία κι ο τουρισμός. Σε αυτή την ατέρμονη συζήτηση ενεπλάκησαν όλοι, από τους Αμερικάνους του Σχεδίου Μάρσαλ έως τους θεωρητικούς του ΚΚΕ, όλοι κάνοντας γαργάρα ότι το ελληνικό κράτος είχε αποκτήσει ήδη βαριά βιομηχανία· μόνο που αυτή δεν βρισκόταν σε ελληνικό έδαφος, αλλά εξαπλωνόταν στους ωκεανούς.

Η συζήτηση προφανώς αφορούσε όλους όσοι (βιομήχανοι, μεταπρατικό κεφάλαιο, «μικρομεσαία επιχειρηματικότητα») απέβλεπαν στα εισερχόμενα κονδύλια. Αρκετά νωρίς, οι Αμερικανοί υπεύθυνοι για τη σωστή αξιοποίηση των δολαρίων, εισηγήθηκαν υπέρ της δεύτερης τάσης, δηλαδή της οργάνωσης της ελληνικής οικονομίας γύρω από την ελαφριά βιομηχανία, με αιχμή του δόρατος τον κατασκευαστικό τομέα και τον τουρισμό. Η επίσημη αιτιολόγηση ήταν ότι το να στηθεί βαριά βιομηχανία στην Ελλάδα αποτελούσε πολύ κοστοβόρα διαδικασία για ένα κράτος που δεν είχε καταφέρει καν να σταθεροποιήσει το νόμισμά του. Ανεπισήμως, τονίζονταν ότι οι επιχειρηματίες του κλάδου δεν έδειχναν καμιά τρελή ζέση να επενδύσουν ίδια κεφάλαια προτιμώντας να τα κρατάνε «αποθησαυρισμένα» σε λίρες και σε τράπεζες του εξωτερικού, ενώ ταυτόχρονα πίεζαν το κράτος να τους παραχωρήσει μεγαλύτερο κομμάτι χρηματοδότησης από την πίτα των δολαρίων. Κύριος εκφραστής αυτής της τάσης στο εσωτερικό του

Πάνω, οι «συμμοριόπληκτοι» επί το έργον της ανοικοδόμησης. Κάτω, αφίσα του 1951, όπου διαβάζουμε: «η Ελλάς, η οποία αγωνίζεται να ανορθωθεί με την ενίσχυση της Αμερικανικής βοήθειας, καλεί εφέτος όλους τους εις το Εξωτερικόν ευρισκομένους φίλους της να παρευρεθούν εις τον εορτασμόν του έτους του Απόδημου Ελληνισμού». Η Ελλάς ως νεαρά που πατάει στο κεραμίδι (της) κουνώντας τη σημαία του Σχεδίου Μάρσαλ.

«Ελλάς, η οποία αγωνίζεται να ανορθωθεί με την ενίσχυση της Αμερικανικής βοήθειας, καλεί εφέτος όλους τους εις το Εξωτερικόν ευρισκομένους φίλους της να παρευρεθούν εις τον εορτασμόν του έτους του Απόδημου Ελληνισμού».

Το 1952, ο Κυριάκος Βαρβαρέσος ανέλαβε να συντάξει πρόταση για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων της χώρας. Εκεί τονίζει την ανάγκη για νομισματική σταθερότητα, αναδιοργάνωση της δημόσιας διοίκησης και ανέπτυσε τη γνωστή θέση του για τα αδιέξοδα της βαριάς βιομηχανίας. Η έκθεση απορρίφθηκε από την κυβέρνηση (που του την είχε αναθέσει) κι ο Βαρβαρέσος ξαναγύρισε στην αγκαλιά της Παγκόσμιας Τράπεζας στην Ουάσιγκτον.

Η διπλή όψη της κρατικής προπαγάνδας. Αριστερά, εκλογική αφίσα υπέρ του βασιλιά. (Προσοχή στην εικονική αναπαράσταση του «εαμβούλγαρου» διαχωρισμένου σε κομμουνιστή και βούλγαρο).

Δεξιά, συνηθισμένο μεταφορικό μέσο σε χώρες χωρίς βαριά βιομηχανία, κουβαλάει στα άκρα της Ελλάδας ένα από τα υλικά μέσα πειθούς του κράτους: Κιβώτια με αμερικανική βοήθεια. Το άλλο μέσο πειθούς, τα κανόνια, συνήθως προπορεύονταν.

ελληνικού κράτους ήταν ο πρώην διευθυντής της Τράπεζας της Ελλάδος, Κυριάκος Βαρβαρέσος. Ο Βαρβαρέσος είχε εκπροσωπήσει την Ελλάδα, ως υπουργός Οικονομικών της εξόριστης κυβέρνησης, στη συνδιάσκεψη του Μπρέτον Γουντς και πιθανότατα καταλάβαινε αρκετά καλά τα διακυβεύματα της συζήτησης και τους διεθνείς λόγους για τη συγκεκριμένη κατεύθυνση της ελληνικής οικονομίας που δεν είχαν να κάνουν (μόνο) με τη γνωστή απροθυμία των αφεντικών να αναλάβουν ρίσκα.

Όπως προείπαμε, η συμφωνία του Μπρέτον Γουντς εξασφάλιζε στα συμμετέχοντα κράτη μια σχετικά ενιαία αγορά. Ουσιαστικά συνιστούσε μια προσπάθεια οργάνωσης του καταμερισμού εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς αφορούσε άμεσα τα 44 κράτη – μέλη και με κάποιον τρόπο όλα τα γειτονικά τους κι όχι μόνο. Σε αυτή τη σχετικά «παγκοσμιοποιημένη» αγορά ήταν προφανές ότι το να αναπτύξουν βαριά βιομηχανία όλα τα «βοηθούμενα» κράτη, θα δημιουργούσε εμπορικό ανταγωνισμό που, όχι, καθόλου δεν βοηθούσε στην πολιτική συνοχή. Η πρόταση, λοιπόν, ήταν η κάθε χώρα να εστιάσει στο «συγκριτικό πλεονέκτημά» της, δηλαδή σε ό,τι μπορεί να παράγει φτηνότερα και καλύτερα από τις υπόλοιπες. Καλή η θεωρία, αλλά όλοι ήξεραν ότι το να παράγεις (και να εξάγεις) αυτοκίνητα δεν είναι το ίδιο με το να παράγεις (και να εξάγεις) ελιές. Εν ολίγοις, σταδιακά αλλά αναπόφευκτα, αυτός ο καταμερισμός θα δημιουργούσε ελλειμματικό ισοζύγιο στα κράτη που οι εξαγωγές τους, πρώτων υλών, γεωργικών προϊόντων και εργατικής δύναμης, δεν θα μπορούσαν να καλύψουν το κόστος για τις εισαγωγές των βιομηχανικών προϊόντων (που, θυμίζουμε, έρχονταν κυρίως από τις ΗΠΑ και κατόπιν από τη γερμανική βιομηχανία). Από την άλλη, ο συνεχόμενος και αυξανόμενος δανεισμός έδινε βραχυπρόθεσμες λύσεις, αλλά μακροπρόθεσμα, ελλόχευε πάντα ο κίνδυνος κρατικής χρεωκοπίας και τα χρεωκοπημένα κράτη, όχι, δεν προωθούσαν την πολιτική της ανάσχεσης.

Ένας από τους τρόπους που προτάθηκαν για τη σχετική εξισορρόπηση του ισοζυγίου ήταν η ανάπτυξη του τουρισμού στις χώρες της Ευρώπης με έμφαση στις πιο αδύναμες οικονομίες:

Η νέα αντίληψη εξαρτούσε την επιτυχία του προγράμματος [Μάρσαλ] από τη συντεταγμένη ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας της Ευρώπης. Ο τουρισμός φάνηκε να είναι η λύση, ώστε η Ευρώπη να αποπληρώσει μέρος των εισαγωγών της από τις ΗΠΑ «πουλώντας» τις τοποθεσίες και τα αξιοθέατά της στους Αμερικανούς τουρίστες.⁸

Για να το πούμε απλά, καθώς όλο και περισσότερο η ιδέα των πληρωμένων διακοπών εδραιωνό-

ταν ως συστατικό του μεταπολεμικού «κοινωνικού κράτους»,⁹ ένα σεβαστό κομμάτι της μεσαίας τάξης και της (ντόπιας) εργατικής τάξης των παραπάνω χωρών έπρεπε να (παρακινείται να) περνάει τις διακοπές του και να ξοδεύει τα λεφτά του στις ηλιόλουστες παραλίες των χωρών της Μεσογείου. Αυτή η «παρακίνηση» εντάχθηκε στο Σχέδιο Μάρσαλ και οργανώθηκε σε μια τεράστια κλίμακα:

Η παραγωγή του υπερατλαντικού τουρισμού αποτέλεσε ένα σαφές -αν και παράπλευρο- πρόταγμα του ευρύτερου Ευρωπαϊκού Προγράμματος Ανασυγκροτήσεως (ΕΤΑ). [...] Επικεφαλής, ουσιαστικά, όλων των ταξιδιωτικών επιχειρήσεων των ΗΠΑ, η American Express (μαζί με την Pan Am) κατάρτισε ένα επιχειρησιακό σχέδιο, το οποίο υιοθετήθηκε στη συνέχεια από την αμερικανική κυβέρνηση, αποτελώντας το πρώτο όχημα διοχέτευσης του ρεύματος των εύπορων υπερατλαντικών ταξιδιωτών στην ενδεή Ευρώπη. Υπολογιζόταν πως στο διάστημα 1948-1951 η ταξιδιωτική κατανάλωση από τις ΗΠΑ θα ξεπερνούσε το 1,5 δισεκατομμύριο δολάρια ετησίως, αποτελώντας έτσι την αποτελεσματικότερη στήριξη στις χειμαζόμενες οικονομίες της Δύσης.¹⁰

Ήταν προφανές ότι, βάσει της θέσης του σε αυτόν τον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, το ελληνικό κράτος και να ήθελε, δεν μπορούσε να αποκτήσει βαριά βιομηχανία: μόνο ίσως με τις δικές του δυνάμεις. Απ' την άλλη, το ελληνικό κράτος δεν είχε ως βασική του προτεραιότητα τα εργοστάσια, τις οικοδομές ή τα ξενοδοχεία, αλλά τα κονδύλια. Έτσι, παρ' όλη τη συζήτηση που διεξαγόταν στο εσωτερικό του, είχε ήδη από το 1945 αρχίσει να κάνει κινήσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού.

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ (ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΚΟΡΜΟ)

Ως πρώτο βήμα, το 1945 ιδρύθηκε η Γενική Γραμματεία Τουρισμού (ΓΓΤ) και τέθηκε απευθείας υπό τον έλεγχο του Προέδρου της Κυβέρνησης. Ταυτόχρονα συστάθηκε το Ανώτατο Συμβούλιο Τουρισμού, του οποίου τα μέλη προέρχονταν από τις «κυρίαρχες τουριστικές οργανώσεις, [...] ξενοδοχεία [...] και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που έμελλε να μονοπωλήσουν τον κλάδο, την Εθνική Τράπεζα Ελλάδος και την American Express».¹¹ Κατόπιν, το 1946, ιδρύθηκε ο Οργανισμός Ξενοδοχειακής Πίστωσης, φορέας που αναλάμβανε μονοπωλιακά να χορηγεί πιστώσεις σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού και μάλιστα, με σχετική αυτονομία από τους σχετικούς νόμους περί Δημόσιου Λογιστικού. Τη δε,

διαχείρισή του ανέλαβε η Εθνική Τράπεζα, η οποία αυτομάτως γινόταν ο αποκλειστικός διαχειριστής των σχετικών δανείων. Ταυτόχρονα, η εν λόγω τράπεζα άρχισε να διαπραγματεύεται συμφωνίες με «τους ισχυρότερους διεθνείς εταίρους στις αερομεταφορές», σχηματίζοντας ένα τέλει μονοπώλιο, καθώς, ελέγχοντας τις μεταφορές, τις χρηματοδοτήσεις και συμμετέχοντας στη χάραξη τουριστικής πολιτικής, ήλεγχε πλήρως τον συγκεκριμένο οικονομικό κλάδο.¹²

Κι ενώ γίνονταν αυτές οι διεργασίες στο επίπεδο του κεντρικού κρατικού μηχανισμού, μήκη σε κίνηση κι η προς τα κάτω οργάνωση (και διάχυση των κονδυλίων) με τον γνωστό χαώδη τρόπο. Με το που άρχισαν να συρρέουν τα δολάρια, όλοι οι σχετιζόμενοι, με κορυφαίο παράδειγμα τους ξενοδόχους, άρχισαν την κλασική διαδικασία. Κλαίγονταν, γκρίνιαζαν και πίεζαν το κράτος για τα πάντα: φοροαπαλλαγή, αποζημιώσεις για τις επιτάξεις, μεγαλύτερα κονδύλια, ενώ ταυτόχρονα σφάζονταν μεταξύ τους για τη μοιρασιά της δολαριόπιτας. Για παράδειγμα, το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος απαιτούσε να μην ιδρυθούν νέες ξενοδοχειακές μονάδες για «να μην μεταβληθεί η ισορροπία προσώπων και επιχειρήσεων στον κλάδο» και απειλούσε «με τα έργα που θα γίνουν να μην θιγούν ή παραμεληθούν οι υφιστάμενοι σήμερα τουριστικά επιχειρήσεις, [...] διότι άλλως θα εγερθή κοινωνικών ζητήματα».¹³ Ταυτόχρονα, διεκδικούσε να αναλάβουν με απευθείας ανάθεση «συνεταιρισμοί ή κοινοπραξίες “καταστραφέντων” συναδέλφων» τη διαχείριση των κρατικών ξενοδοχείων που προβλεπόταν να αναεργθούν με τους πόρους του Σχεδίου Μάρσαλ (βλέπε Ξενία) και να αποκλειστούν από τη χρηματοδότηση όσοι «στερούνται επαγγελματικής παραδόσεως».¹⁴

Παρ' όλες τις εσωτερικές τριβές μεταξύ μεγαλύτερων και μικρότερων αφεντικών, οι επιχειρηματίες του κλάδου δεν δίσταζαν να συγκροτούν ενιαίο μέτωπο για να αντιπαρατεθούν ανοιχτά με τους αμερικανικούς σχεδιασμούς, πάντα πατώντας στην πολιτική στήριξη του ελληνικού κράτους που, θυμίζουμε, έβλεπε ως μόνο δρόμο για την επιβίωσή του την παράλληλη και αλληλένδετη ανάπτυξη της οικονομίας και του εθνικού κορμού. Όταν, για παράδειγμα, το Επιμελητήριο, ως μέλος του νεοϊδρυθέντος Διεθνούς Ξενοδοχειακού Συνδέσμου (ο οποίος συμμετείχε στην εφαρμογή του Σχεδίου Μάρσαλ) βρέθηκε αντιμέτωπο με εξωτερικές πιέσεις, τόσο για το γεγονός ότι οι Έλληνες ξενοδόχοι είχαν ελαφρώς χεσμένες τις ασφαλιστικές ενοχές των υπαλλήλων τους, όσο και για την αμφίβολη ποιότητα στην παροχή υπηρεσιών, είχε τη στήριξη της Γενικής Γραμματείας Τουρισμού. Επίσης, η ΓΓΤ υιοθετώντας τις απόψεις του

Αφίσες του 1948, χρονιά που ο ΕΟΤ ανασυστάθηκε ως οργανισμός. Μία από τις βασικές του λειτουργίες ήταν η διαφήμιση του ελληνικού τουρισμού στις χώρες της Δύσης. Στην αρχή οι αφίσες, ακολουθώντας τις συμβουλές των Αμερικάνων ειδικών, εστίαζαν κυρίως στην αρχαιοελληνική κληρονομιά, απεικονίζοντας αρχαίους ναούς, αγάλματα κλπ. Καθώς εξελισσόταν η διεύρυνση των τουριστικών τόπων (μαζί με τη διεύρυνση του «εθνικόφρονος» κλάδου), οι αφίσες όλο και περισσότερο έδιναν έμφαση στην κρυμμένη «λαϊκή» ομορφιά που ήταν διάσπαρτη σε όλη την Ελλάδα, αλλά, κυρίως στα νησιά. Τόσο τα κοντινά του Αργοσαρωνικού, όπως Ύδρα, Πόρος, Σπέτσες, όσο και τα μακρινά του Αιγαίου, όπως, Μύκονος, Κως, Ρόδος.

Επιμελητηρίου για πλήρη φοροαπαλλαγή, απάλλαξε τον κλάδο από οποιονδήποτε φόρο υπέρ Δήμων και Κοινοτήτων και από τον κύριο φόρο υπέρ του Δημοσίου και επέβαλε μόνο έναν κλιμακωτό αλλά ασήμαντο φόρο (2%-4%), ο οποίος μάλιστα θα επιστρεφόταν στον κλάδο με τη μορφή δανείων για την «ανάπτυξη του τουρισμού».

Με τις εξελίξεις αυτές καθ' όδον, με τα μικρά και μεγάλα αφεντικά του τουριστικού κλάδου να χτίζον, να επιδιορθώνουν και να ξερογλύφονται, η οργάνωση προς τα κάτω συνεχίστηκε. Στις 6 Μαΐου του 1946, έναν μήνα και κάτι από την επίσημη έναρξη του εμφυλίου, η ελληνική κυβέρνηση πέρασε σειρά νομοθετικών διαταγμάτων, βάσει των οποίων «πόλεις, κωμοπόλεις, χωριά και περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος» στο σύνολο της επικράτειας, θα ανακηρύσσονταν [...] ως Τουριστικοί Τόποι». Το πλαίσιο ήταν εξαιρετικά ασαφές, καθώς, όπως μας πληροφορεί ο Άγγελος Βλάχος, ως «Τουριστικός Τόπος» μπορούσε να ανακηρυχθεί οποιαδήποτε περιοχή διέθετε «φυσικές καλλονές, αρχαιολογικό, ιστορικό, λαογραφικό ενδιαφέρον, εγγύτητα με ιαματικές πηγές» ή παρείχε «διοργάνωση εκθέσεων, πανηγυριών και εορτών και τέλος «ειδικές θερινές ή χειμερινές διαμονές»». Την ασάφεια αυτή χρησιμοποίησε στο έπακρο η ΓΤΤ (και αργότερα ο ΕΟΤ) ανακηρύσσοντας 82 τέτοιους Τόπους, ενώ «αρχικά μόνο 15 είχαν αξιολογηθεί από τους Αμερικάνους ως κατάλληλοι να δεχθούν τους ξένους επισκέπτες της χώρας».¹⁵ Κι ενόσω οι προδιαγραφές των χορηγών γίνονταν λάστιχο για να χωρέσουν ταυτόχρονα όσες περισσότερες «φυσικές καλονές» της χώρας γινόταν, «συγκροτούνταν ολιγομελή θεσμικά σχήματα από γηγενείς που αποκαλούνταν *Τοπικές Επιτροπές Τουρισμού*», τα οποία έμπαιναν κάτω από την εποπτεία της ΓΤΤ.¹⁶ με μόνη προφανή δυσκολία για την ανακήρυξη της περιοχής και τη σύσταση των επιτροπών, και πάλι, το κατά πόσο μπορούσε να φτάσει εκεί η έντονη ισχύς του κράτους.

Έως το 1948, σε αυτές τις επιτροπές διατέθηκαν επιχορηγήσεις ύψους 427 εκατομμυρίων δραχμών εκ των οποίων το 85% δαπανήθηκε σε «έργα κάλυψης χειμάρων, κρητιδομάτων, κατασκευές τμημάτων παραλιακών δρόμων, δενδροφυτεύσεων, ενισχύσεων ηλεκτροφωτισμού και καθαριότητας».¹⁷ Μπορεί ο συγγραφέας να μην ασχολείται με τη σύνθεση των «ολιγομελών σχημάτων» και το ποιόν των «γηγενών», αλλά θα εκπλησσομάσταν σφόδρα εάν δεν ήταν οι ίδιοι κοινοτάρχες, δάσκαλοι, παπάδες, ενωματοάρχες και μικροαφεντικά κάθε είδους που αποτελούσαν τις επιτροπές για τη στέγασση και τις επιτροπές για την αναγνώριση των «συμμοριόπληκτων». Αυτοί οι ίδιοι άνθρωποι, πέραν του ότι καρ-

πώνονταν κομμάτι των επιχορηγήσεων, διένεμαν επίσης τις δουλειές, δηλαδή αποφάσιζαν, σε περίοδο υψηλής ανεργίας και τεράστιας φτώχειας, ποιος θα εργαστεί στα παραπάνω έργα, έστω και με τα ¾ του ημερομισθίου.¹⁸

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τούτες, λοιπόν, οι «τοπικές κοινωνίες» που με αφορμή το «μεταναστευτικό» βλέπουμε να παραλούν μπροστά μας σκορπώντας απλόχερα ζόφο, σκατίλα και ρατσισμό, δεν σχηματίστηκαν τώρα και πώς θα μπορούσε άλλωστε να γίνει κάτι τέτοιο; Οι ιστορίες τους είναι σύμφυτες με την ιστορία του ελληνικού κράτους γιατί, απλά, «τοπικές κοινωνίες» είναι μια από τις κωδικές ονομασίες του εθνικού κορμού (μια άλλη είναι η «μεσαία τάξη»), μια ακόμα είναι η «κοινή γνώμη»). Η θέση τους στην «οικονομία» και στην ταξική διάρθρωση συμβαδίζει με τον ρόλο τους στη διαχείριση της εργατικής τάξης. Η συγκρότηση κι ανασυγκρότησή τους βασίζεται στο αένο αλισβερσίσι του κεντρικού κρατικού μηχανισμού με τα μικρά και μεγάλα αφεντικά και τα τσιράκια τους, για τους όρους και την αμοιβή αυτής της διαχείρισης. Είναι το χτίσιμο του εθνικού κορμού σύμφωνα με τις εκάστοτε ανάγκες του κράτους.

Η «λαμπρή» μεταπολεμική «ανασυγκρότηση» της Ελλάδας ξεκίνησε από τις σκοτεινές ιστορίες του σχηματισμού τέτοιων μορφών κοινωνικού ελέγχου μέσα στη φωτιά του εμφυλίου. Κι επειδή ακριβώς το επίδοκο ήταν η επιβίωση του κράτους, οι «τοπικές κοινωνίες» αναγεννήθηκαν ως σκληρά ταξικές ιεραρχίες με βασικό σκοπό την τιθάσευση και τον έλεγχο της εμπόλεμης εργατικής τάξης σε μοριακό επίπεδο -οικισμό τον οικισμό και γειτονιά τη γειτονιά. Αυτή η τεχνονγνωσία της συγκρότησης του εθνικού κορμού ως κομβικό στοιχείο της κάθετης οργάνωσης -από το υπουργείο προς την πιο απομακρυσμένη τοπική εξουσία- της διαχείρισης της εργατικής τάξης, ήταν σημαντικότερη. Ήταν μια τεχνονγνωσία που επαναλήφθηκε, με τις όποιες απαραίτητες παραλλαγές, όποτε χρειάστηκε: από τη μεταπολίτευση (Εθνική Συμφιλίωση), στα '90s (έλευση βαλκάνιων εργατών), φτάνοντας έως τις μέρες μας με τη μετατροπή, κατόπιν αμοιβής πάντα, ξεσπιτωμένων ανθρώπων σε άκρωσ υποτιμημένη εργατική δύναμη για τα βιομηχανικά κράτη, να έχει γίνει από τις βασικές δουλειές του κρατικού μηχανισμού.

Οπότε, όχι όλοι αυτοί οι ρατσίσταροι πρόεδροι, κοινοτάρχες, ξενοδόχοι, εστιάτορες και λοιποί, που ωρύνονται στα κανάλια, δεν είναι τοπικές κοινωνίες. Είναι φασίστες με την πιο υλική και ουσιαστική έννοια της λέξης. Κουβαλάνε τη συλλογική μνήμη της

τάξης τους, μνήμη που πάει στον εμφύλιο και ακόμη πιο πίσω. Ο κουρνιαχτός δεν είναι τίποτα άλλο από το αλισβερσίσι τους με το κράτος -φίλο τους, καταπιεστή τους και εγγυητή της ύπαρξής τους- για τη διανομή της αμοιβής που μπετονάρει τα ρήγματα που υπέστη ο εθνικός κορμός στα χρόνια της κρίσης.

1. «Ενός τρελού μύριου έπονται. Η κορεατική "κρίση", η Κίνα και ο παγκόσμιος πόλεμος», *Antifa* #57, 10/2017.
2. Για τις γεωπολιτικές θεωρίες, *δες Η στρατηγική της Ανατολικής Μεσογείου - ή αλλιώς, η συμμετοχή του ελληνικού κράτους στον παγκόσμιο πόλεμο*, *Autonome antifa*, 2015.
3. «Ο Ντόναλντ Τραμπ δεν είναι τρελός, ή, αλλιώς, Μια σύντομη ιστορία του κόσμου» *Antifa* #55, 03/2017. Εκεί μιλάμε αρκετά πιο αναλυτικά για το Μπρέτον Γουντς και τη σημασία του.
4. Κωνσταντίνια Κάλφα, *Αυτοστέγηση, τώρα! - Η αθέατη πλευρά της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, *Futura*, 2019, σ. 19.
5. Ο.π., σ. 19.
6. Ο.π., σ. 41-44.
7. Βασιλική Λάζου «Οι 'εσωτερικοί πρόσφυγες' του εμφυλίου πολέμου. Ζητήματα χαρακτηρισμού και πρόνοιας», στον συλλογικό τόμο *Η εποχή των ρήξεων - Η ελληνική κοινωνία στη δεκαετία του 1940*, *Επίκεντρο*, 2012, σ. 132.
8. Αιμιλία Αθανασίου - Σταύρος Αλιφραγκής, «Εκπαιδύοντας την Ελλάδα στον μοντερνισμό: Σχέδιο Μάρσαλ και μεταπολεμικός τουρισμός», στο συλλογικό *Μεταπολεμικός μοντερνισμός: Αρχιτεκτονική, Πολιτική και Τουρισμός στην Ελλάδα 1950-1965*, *Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ*, Αθήνα 2012. Το κείμενο βρίσκεται αυτοτελές στο <https://www.archetype.gr/uploads/pdf/hvxnlpFxxu.pdf?1524774260>. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, «το επονομαζόμενο και ως 'χάσμα του δολαρίου' [dollar gap] περιέγραφε μία κατάσταση όπου οι χώρες υπό ανασυγκρότηση δεν διέθεταν αρκετές εξαγωγές, ούτε ικανά αποθέματα ρευστού, ώστε να καλύψουν τις υπέρρογκες εισαγωγές από τις ΗΠΑ, πράγμα που μοιραία θα επηρέαζε αρνητικά και την αμερικανική οικονομία».
9. «Η αντίληψη της χορήγησης πληρωμένης άδειας ως αναπόσπαστο τμήμα των κοινωνικών δικαιωμάτων του πολίτη επισφραγίστηκε πανηγυρικά το 1948 με την Παγκόσμια Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, στην οποία υποστασιοποιούνταν το σχετικό αγαθό». Άγγελος Φ. Βλάχος, *Τουρισμός και δημόσιες πολιτικές στη σύγχρονη Ελλάδα (1914-1950)*, *economia publishing*, 2016, σ. 310.
10. Ο.π., σ. 307.
11. Άγγελος Φ. Βλάχος, *Τουρισμός...*, σ. 266.
12. Ο.π., σ. 302.
13. Ο.π., σ. 325-326.
14. Ο.π., σ. 327-328.
15. Αιμιλία Αθανασίου - Σταύρος Αλιφραγκής, «Εκπαιδύοντας την Ελλάδα...», ό.π.
16. Άγγελος Φ. Βλάχος, *Τουρισμός...*, σ. 274.
17. Ο.π., σ. 277.
18. Απόστολος Β. Βετσόπουλος, *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*, *Gutenberg*, 2007, σ. 176.